

Etiopski rat i fašizam u Istri

Orlović, David (2020). Etiopski rat i fašizam u Istri 1935. – 1941.
Zagreb: Despot Infinitus. – Br. str. 201.

U izdanju Despot Infinitusa, 2020. godine objavljena je knjiga *Etiopski rat i fašizam u Istri 1935. – 1941.* Davida Orlovića. Knjiga sadrži 201 stranicu. David Orlović inače se bavi poviješću Istre u XIX. i XX. st., s posebnim osvrtom na razdoblje talijanske uprave (1918. – 1943.). U koautorstvu je izdao knjige: *I giorni a Wagna / Dani u Wagni (1915. – 1918.)* (Orlović, 2016) i *Turizam medulinske rivijere/ Medulin Riviera Tourism* (Orlović, 2017). Objavio je i zbornik dokumenata američke CIA-e o Istri, *Cold War Files. Istria 1946 – 1954 / Dokumenti iz Hladnog rata. Istra 1946. – 1954.* Magisterij struke stekao je na Odsjeku za povijest Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli radom *Etiopski rat prema pisanju zagrebačkog emigrantskog lista „Istra“* (mentor Darko Dukovski, 2012), tu je temu odlučio nastaviti istraživati te, u konačnici, pretvoriti u vrijednu knjigu. Knjiga sadrži sljedeće dijelove: *Prolog* (str. 7–8), *Uvod* (str. 9–13), *Prema ratu* (str. 14–61; s potpoglavljima *Etiopija cilj ekspanzije fašističke Italije*, str. 14–21; *Suprotstavljene vojske*, str. 22–31; *Istra i Etiopija: pozadina*, str. 32–38; *Mobilizacija i odlazak vojnika u Afriku*, str. 39–51; *Dezerteri i emigracija vojnih obveznika*, str. 52–61), *Sedmomjesečni rat* (str. 62–131; s potpoglavljima *Sjeverno bojište*, str. 62–77; *Južno bojište*, str. 78–84; *Zaključna razmatranja o „sedmomjesečnome ratu“*, str. 85–94; *Poginuli*, str. 95–101; *Pisma vojnika*, str. 102–112; *Slučaj „Klement Sergo“*, str. 113–119; *Represija i verbalni delikti*, str. 120–123; *Sedmomjesečni rat u komentarima „Istre“*, str. 123–131), *Reakcije i posljedice* (str. 132–169; s potpoglavljima *„Jedno čudno ludilo“: sankcije i protu-sankcije*, str. 132–140; *Javni skupovi fašizma*, str. 141–147; *Katolička Crkva i rat*, str. 148–153; *Radnici u Istočnoj Africi*, str. 154–159; *Talijanska okupacija Etiopije i oslobođenje*, str. 160–169), *Prilozi* (str. 170–188; s potpoglavljima *Govor u Rimu, Benito Mussolini, 2. listopada 1935. godine*, str. 170–171; *Govor u Rimu, Benito Mussolini, 9. svibnja 1936. godine*, str. 172; *Članak „Još nije sve propalo“*, *Tone Peruško, 15. svibnja 1936. godine*, str. 173–175; *Apel Ligi Naroda, Haile Selassie, 7. lipnja 1936. godine*, str. 175–181; *Presuda Klementu Sergu, Vojni sud u Talijanskoj Istočnoj Africi, Mogadišu, 1. srpnja 1936. godine*, str. 181–186; *Tablica s brojem prisutnih u kolonijama po pojedinim općinama u travnju 1936. godine*, str. 187–188), *Izvori i literatura* (str.

189–195), *Riassunto* (str. 196–197), *Summary* (str. 198–199) i *Bilješka o autoru* (str. 201).

Prvo u nizu poglavlja, kao što se već iz naslova može nazrijeti (*Prema Ratu*), daje svojevrsan uvod u glavnu temu knjige – povijest Istre u kontekstu Etiopskoga rata, do oslobođenja Etiopije (1941.). U poglavlju autor razmatra uzročno-posljedični kontekst koji je prethodio Etiopskomu ratu, odnosno političku situaciju u kojoj se Italija tada nalazila, kao i motive napada na Etiopiju. Temeljito analizira talijansku vojsku – što je sve mogla koristiti, ratno zrakoplovstvo, pješачko oružje, topničku regimentu, celere divizije, pa i onu mračnu stranu vojske, odnosno kemijsko oružje za masovno uništenje, koje je Ženevska konvencija iz 1925. godine ujedno bila zabranila: agresivno-zagušljivi plin fozgen, suzavac i plikavce (iperit, arsin i levisit). Također, temeljito analizira i tehnološki skromniju etiopsku vojsku (što je najočitije vidljivo u puškama koje su koristili), koja je određenu modernizaciju doživjela upravo u vrijeme Haila Selassija. Zanimljivom poveznicom iz filma „Tko pjeva, zlo ne misli“ (1970.) čitatelju se dočarava kako je hrvatska javnost nesumnjivo pratila geopolitička zbivanja u Africi, i najvjerojatnije podržavala Etiopljane („Samo, Abesinci se ne budu dali, draga moja! Nisu ni oni mačji kašalj!“, str. 32). S obzirom na to da se u tom periodu Istra nalazila pod fašističkom Italijom, autor analizira i na koji način su se najavljene kampanje protiv Etiopije mogle odraziti na istarsko stanovništvo. Izdvajajući emigrantski list *Istru*, autor čitatelju naznačuje i kako je, najvećim dijelom metodološki, obradio glavnu tematiku djela, a opisuje i kako je izgledala mobilizacija i odlazak vojnika u Afriku. Kod mobilizacije i odlaska, naravno, valja biti oprezan s dostupnim informacijama jer su, primjerice, za jednu grupu zatvorenika koja je navodno u svibnju 1935. godine bila otpremljena na prisilan vojnički rad u Afriku, vlasti govorele da su se dobrovoljno javili za rad. Orlović pokušava ustanoviti i okviran broj Istrana, Riječana i Zadrana u talijanskim kolonijama. Naravno, bilo je i mnogo opiranja vojnomu pozivu te dezertiranja, što je autor temeljito razmotrio na kraju spomenutoga poglavlja. U poglavlju autor donosi i vrijedne arhivske fotografije i karte.

Sedmomjesečni rat drugo je u nizu poglavlja, a u svojoj srži, to poglavlje relativno detaljno opisuje tijek Etiopskoga rata, izdvaja važnije bitke, a u zasebnim potpoglavljima opisuje i kako su izgledala talijanska napredovanja iz sjevernoga i južnoga bojišta. Svojevrsni osvrt na cijeli rat autor je dao u zasebnom potpoglavljju – *Zaključna razmatranja o „sedmomjesečnome ratu“*. Hvalevrijedan izvor koji se iznosi, a za koji autor ujedno napominje da nipošto nije potpun, je onaj o poginulim vojnicima iz Istarske provincije, pronađen u Arhivskoj dokumentaciji Državnoga arhiva u Pazinu. U

posebno potpoglavlju autor donosi i neka pisma vojnika, a neka od njih, koja je objavila *Istra*, zanimljivija su jer prikazuju jedno sasvim drukčije stanje od onih „hvalospjeva“ fašizmu prikazanih u talijanskim tiskovinama. Iz pisama se saznaje dosta o svakodnevnici vojnika u Etiopiji, oskudnoj hrani koju su dobivali i općenito lošem tretmanu od nadležnih. Iz pisama se saznaje puno i o razmišljanjima vojnika, a neka su upućena i najmilijima, iz čega je autor nastojao naglasiti i emocionalnu pozadinu, podjednako važnu za razumijevanje Etiopskoga rata u potpunosti. Izdvojenim pismima autor je dao jedan prvoklasan primarni izvor koji povjesničarima pomaže u razumijevanju Etiopskoga rata iz jedne mikroperspektive, odnosno perspektive običnoga vojnika. Izdvojen je i slučaj „Klement Sergo“, odnosno slučaj talijanskoga dezertera podrijetlom iz sela Bregi, nedaleko Matulja kod Rijeke, koji je zrakoplovom doveden u etiopsku prijestolnicu Addis Abebu i primljen na razgovor kod cara Haila Selassija, o čemu su se ujedno raspisale i „sve svjetske novine“ (usp. str. 113). Na temelju nekoliko izvora, autor nastoji ujedno i djelomično rekonstruirati ključne stavke iz biografije Klementa Serga. U ovom je poglavlju autor nastojao, ujedno kroz nekoliko izdvojenih slučajeva stanovnika Julijske krajine, prikazati i kako je izgledala represija prema svima koji su na bilo koji način širili „propagandu“ usmjerenju protiv vojnih priprema u tijeku. Poglavlje je zaključeno analizom Sedmomjesečnoga rata prema izvoru koji je najviše koristio u pisanju ovoga djela – *Istre*. Poglavlje je popraćeno i raznim ondašnjim karikaturama, koje na jedan snažan način bude različite emocije u čovjeku, a koje govore o talijanskom odnosu spram Etiopljana.

Poglavlje *Reakcije i posljedice*, kao što se već iz naslova može iščitati, obrađuje posljedice Etiopskoga rata. Autor analizira ekonomske sankcije nametnute od Lige naroda Italiji kao odgovor na agresiju koju je izvršila u Etiopiji, međutim, te „sankcije“ doimaju se više simboličnima nego li konkretnima, a autor prenosi i mišljenje povjesničara fašizma, Emilija Gentila, prema kojemu se u „protu-sankcijama“, kao talijanskom odgovoru na nametnute sankcije, vidi „najveće jedinstvo osjećaja između režima i talijanskog naroda“ (str. 133–134). Također, obrađuje i javne skupove fašizma tj. slavlja i procesije, kao slijed zauzeća grada Addis Abebe, te njihov odraz na stanovništvo u Istri. Prema navodima autora, jugoslavenska historiografija nije ovim događajima pridavala veću pažnju. Autor prenosi i slučajeve u kojima su, primjerice, fašisti prekidali seljake u njihovim poslovima i vrijeđali ih zato što nisu marili za slavlje. U svakom slučaju, autor je time otvorio još jedno poglavlje koje je dosad prošlo ispod radara hrvatske historiografije. Osim toga, Orlović analizira i odnos Katoličke Crkve prema Etiopskom ratu, a njih krase, prema njegovim riječima, poprilično

dvosmisleni stavovi pape Pija XI., koji se, u jednu ruku, mogu smatrati općenito antiratnima, ali u drugu su bili i bez direktne osude talijanskih osvajačkih aspiracija. Iako se *Istra* ne može smatrati antiklerikalnim listom, u njemu se iznose brojni primjeri prelata iz Julijske krajine koji su iznosili poprilično proradne stavove. S druge strane, o otporima pojedinih istarskih svećenika prema talijanskoj propagandi saznaje se iz povjerljivih depeša karabinjerskih jedinica. Kako su pripreme za rat i nužan poratni rad u Etiopiji zahtijevali velik broj radnika, u krajnje lošim uvjetima (užarena klima, malarija, loša prehrana), talijanska propaganda je isto tako mnogo činila da bi se iz Julijske krajine prikupio veći broj radnika. S obzirom na to da je određen broj radnika bio otpremljen u Afriku, autor je nastojao obraditi život i uvjete u kojima su ti radnici živjeli, a tu se opet oslanja na *Istru*, čije je uredništvo o tome crpilo informacije iz mnogih pisama koja su stizala njihovim obiteljima ili prijateljima. U posljednjem potpoglavlju (*Talijanska okupacija Etiopije i oslobođenje*) autor obrađuje talijansku vlast u Etiopiji nakon zauzeća, s naglaskom na represiju prema svakom pokušaju otpora Talijanima, sve do pada Addis Abebe 6. travnja 1941., u koju je onda Haile Selassie pobjedonosno ušao 5. svibnja.

Nakon triju glavnih poglavlja, slijede *Prilozi* u kojima je autor prenio neke od istaknutijih izvora i govora, a koje je u trima glavnim poglavljima temeljito obradio. Nakon toga slijede *Izvori i literatura*, sažetak na talijanskom i engleskom, te *Bilješka o autoru*. Slijedom svega navedenoga, ovu knjigu preporučio bih svima zainteresiranima za XX. stoljeće, povijest Istre te vojnu i društvenu povijest. Kad sam prvi put čuo za naslov ovoga djela, moram priznati da mi je djelovao pomalo zbunjujuće – naime, pitao sam se koja je uopće poveznica Etiopskoga rata i Istre? No, kad sam se malo udaljio od svojih prvotnih asocijacija i kroz čitanje uvidio da je autor prvo temeljito analizirao Etiopski rat, što je već za svaku pohvalu s obzirom na naša inače oskudna znanja o tom događaju, a nakon toga iscrpno prikazao i kako se kontekst Etiopskoga rata odrazio na istarsko stanovništvo, s obzirom na političku tvorevinu u kojoj se Istra u tom periodu nalazila, postalo je jasno da je autor zapravo nevjerojatnom kombinacijom otkrio jedan veliki misterij naše društveno-političke povijesti, koji bi malo kome zapao za oko. Veliki plus toj knjizi ujedno je i činjenica da je djelić toga „misterija“ prikazao i kroz perspektive mikropovijesti, odnosno malenoga i običnoga istarskoga čovjeka i vojnika. To je jedan pristup koji će, vjerujem, u budućnosti zahvatiti i šire raspone historiografije, jer kroz taj pristup možemo najbolje saznati o tome kako se živjelo u nekom razdoblju, što je ujedno i ono što, vjerujem, zanima najveći broj ljudi. U hrvatskoj historiografiji povijest Istre je, prvenstveno zbog toga što se nalazila u drugoj političkoj

tvorevini prije Drugoga svjetskoga rata, poprilično zanemarena, a kao što je vidljivo iz ove monografije, njezina povijest je u tom periodu bila poprilično dinamična. Dvadeseto stoljeće, koliko god se činilo da imamo pregršt izvora o njemu, još uvijek je poprilično „mračno“, a ova monografija proširit će i naša saznanja o jednom totalitarnom režimu. Knjiga je korisna jer obznanjuje i kako metodološki precizno, i s oprezom, pristupiti proučavanju XX. st. Zbog analize vojnih struktura Italije i Etiopije, knjiga predstavlja i hvalevrijedan doprinos proučavanju vojne povijesti. U konačnici, vjerujem da će ova knjiga otvoriti put brojnim radovima o istarskoj povijesti, prostora daljnjim istraživanjima je zaista mnogo.

Lucian Borić